

Toekomstbestendig groenbeheer

GIOS Leeragenda 2.0

September 2026

Contactpersonen

Olivia Riksen – &flux

Soesja Brunink – Arcadis | &flux

Patrick de Groot – &flux

M +31 627 10 13 68

E: olivia@nflux.nl

Overige auteurs:

Agnes Hermans – Arcadis

Lise Derksen - Arcadis

Floor Krommenhoek - &flux

Werkgroepleden:

Lucas de Haan
Stefan Volmer
Wybe Scheenstra
Bart ter Beek
Jan van Harten
Nico Geels
Marc Wilchman

- Koninklijke VHG
- Gemeente Enschede
- Gemeente Leeuwarden
- Gemeente Enschede
- Gemeente Amersfoort
- Gemeente Utrecht
- Koninklijke VHG

Inhoud

1.	Inleiding.....	5
1.1	Aanleiding.....	5
1.2	GIOS & de Leeragenda	5
1.3	Context	6
1.4	Onderzoeksvragen.....	7
1.5	Werkwijze.....	7
	Afbakening van het onderzoek	7
	Aanpak	7
2.	Huidig gemeentelijk groenbeheer.....	9
2.1	Organisatie van groenbeheer	9
	Kwaliteitsbeoordeling: CROW-systematiek	9
2.2	Aansluiting beleid en beheer	9
	Contractvormen.....	9
2.3	Data en monitoring	10
2.4	Kennis.....	10
2.5	Bekostiging en financiering van groenbeheer	11
2.6	Rollen en communicatie	11
2.7	Knelpunten huidig groenbeheer.....	11
	Knelpunten rond aansluiting beleid en beheer	11
	Knelpunten rond data en monitoring	12
	Knelpunten rond kennis.....	12
	Knelpunten bekostiging en financiering	12
	Knelpunten in communicatie	12
	Overige knelpunten	12
3.	Wat is toekomstbestendig groenbeheer?	14
3.1	Definiëring en kenmerken	14
	Aansluiting beleid en beheer.....	14
	Data en monitoring.....	15
	Kennis	15
	Bekostiging en financiering	15
	Communicatie en participatie	16
3.2	Inspirerende voorbeelden	17

Gemeente Rotterdam	17
Gemeente Almere	17
Gemeente Utrecht.....	17
Gemeente Alphen aan den Rijn	17
Hovenier BRAAT	18
Gemeente Breda	18
Provincie Utrecht	18
4. Wat is nodig voor toekomstbestendig groenbeheer?	19
4.1 Eerste stappen - Algemeen	19
4.2 Eerste stappen - Huidige groenareaal.....	19
4.3 Eerste stappen - Uitbreiding groenareaal.....	20
4.5 Aandachtspunten	21
Eigen beheer	21
Uitbesteed beheer.....	21
Bijlage 1	22
Bijlage 2.....	22

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Groenbeheer speelt een cruciale rol in het behouden en versterken van de functies van groen. Een goed beheerd groenareaal voorkomt niet alleen overlast en hoge renovatiekosten, maar zorgt er vooral voor dat groen kan blijven functioneren, zich kan ontwikkelen en kan floreren. Echter, het groenareaal is onder druk van bezuinigingen lange tijd sterk versoberd. Het beheer werd vooral doelmatig ingericht op basis van beeld of frequentie en er werd ingezet op een beperkt en robuust sortiment. Dit resulteerde in een inrichting met veel bodembedekkers en gras, en een relatief klein aandeel boom- of struiklaag.

In de afgelopen tien jaar is een kentering zichtbaar. Er is steeds meer vraag naar meer variatie en ecologisch, gelaagd groen. Dit hogere kwaliteitsniveau, in combinatie met budgettaire beperkingen, een groeiend areaal, het verlies van biodiversiteit en het veranderende klimaat, vraagt om een andere manier van groenbeheer; ofwel een toekomstbestendige aanpak van groenbeheer.

Binnen het GIOS-netwerk en de markt bestaat behoefte aan een nadere invulling van het thema beheer. Deze behoefte komt voort uit het streven om faalkosten te voorkomen, de kwaliteit en bijbehorende natuurwaarden van groen duurzaam te borgen, en financieringsstromen inzichtelijk en organiseerbaar te maken. Daarnaast roept dit vraagstuk een fundamentele kwestie op: *in hoeverre telt groen mee in het vaststellen van een groenpercentage wanneer het niet functioneert of onvoldoende vitaal is?* Dit onderstreept het belang van toekomstbestendig beheer.

Dit onderzoek verkent hoe toekomstbestendig groenbeheer kan worden ingericht en hoe dit kan worden verbonden aan groennormen en -eisen binnen GIOS. Daarbij staat centraal op welke wijze beheer bijdraagt aan de kwaliteit en functionaliteit van groen.

1.2 GIOS & de Leeragenda

Met de programmatische aanpak Groen in en om de Stad (GIOS) is de afgelopen jaren gewerkt aan het realiseren en borgen van voldoende en kwalitatief groen in en om bebouwd gebied. Het doel van GIOS is het creëren van een gezonde en toekomstbestendige leefomgeving. Groen speelt daarin een belangrijke rol, onder andere voor gezondheid, biodiversiteit, klimaatadaptatie, identiteit en leefbaarheid.

In de eerste fase van GIOS is, in opdracht van het Rijk, gewerkt aan de ontwikkeling van de Handreiking GIOS (2024). Deze handreiking vormt een belangrijk instrument voor gemeenten en provincies die werken aan een gezonde, groene leefomgeving. Het ondersteunt overheden bij het toepassen van groennormen en het beter borgen van groen in gebiedsontwikkelingen. Het werken vanuit de verschillende schaalniveaus van het stedelijk gebied staat centraal, van voordeur tot regio.

Met de Leeragenda 1.0 (2024–2025) is de Handreiking GIOS verder verdiept en in de praktijk getoetst. Samen met overheden en kennispartners is gewerkt aan toepasbare groennormen en de borging van groen in ruimtelijke plannen. Hiermee is een belangrijke stap gezet richting een

breed gedragen en praktisch toepasbare Handreiking GIOS 2.0. Met de Leeragenda 2.0 (2025–2026) bouwen we voort op deze inzichten. De Leeragenda 2.0 richt zich op drie opgaven:

1. Praktijktoeepassingen en kennisdeling
2. Toekomstbestendig beheer
3. Regionaal groen en vergroening in uitleglocaties

Voorliggend rapport ziet toe op onderdeel 2: Toekomstbestendig beheer.

1.3 Context

Deze paragraaf schetst de context waarbinnen de vraag naar toekomstbestendig groenbeheer steeds urgenter wordt.

Veranderend klimaat

Veel inheemse soorten, zoals de zomereik, gedijen het best onder stabiele omstandigheden, die lange tijd kenmerkend waren voor het Nederlandse klimaat. Door klimaatverandering krijgen bomen en planten echter steeds vaker te maken met langdurige natte, warme en droge periodes, en met sterkere schommelingen daartussen. Hierdoor komen soorten die gedijen onder de stabiele omstandigheden onder druk te staan en worden zij kwetsbaarder voor stress, ziektes en uitval.

- *Langere natte periodes:* Langdurige neerslag in combinatie met verdichte stadsbodems zorgt ervoor dat water slecht wegtrekt. Daardoor blijft beplanting te lang nat staan, waardoor wortels schade kunnen oplopen en planten vatbaarder worden voor schimmels.
- *Langere warme periodes:* Bomen en beplanting hebben momenteel al te kampen met hogere temperaturen vanwege het ‘urban heat island effect’, dit veroorzaakt hittestress en verhoogde verdamping in het stedelijk gebied. Daarnaast zorgen warmere periodes voor een verhoogd risico op plagen zoals de eikenprocessierups, dit verhoogt de druk op beheer en volksgezondheid.
- *Langere droge periodes:* Er wordt momenteel veel vergroend; tegelijkertijd zijn er steeds regelmatig langdurige periodes van droogte. De zorgen over het toenemende (drink)water tekort in relatie tot het watergeven van jonge aangeplant groeit. Daarnaast zorgen langere droge periodes ook schade aan beplanting, waarbij vooral op hogere zandgronden het bestaande groen in nog verder onder druk komt te staan. Mogelijke extra inzet, monitoringsprogramma’s of innovatieve irrigatie installaties kosten veel geld en expertise.

Dit vraagt of om meer variatie en robuustere beplanting, een aangepast en intensiever beheerplan of het nauwlettend monitoren.

Nieuwe wet- regelgeving

De Europese Natuurherstelverordening is in 2024 in werking getreden en heeft onder andere als doel om de achteruitgang van biodiversiteit in Europa te stoppen en te herstellen. Het verplicht Nederland actief om natuur te herstellen, artikel 8 gaat specifiek over stedelijke groene ruimte en boomkroonbedekking. Verder wordt er niet alleen gekeken naar de kwantiteit maar ook de kwaliteit van het groenareaal. Om te voldoen aan deze wet- en regelgeving is het van belang dat het groenareaal kwalitatief, ecologisch en toekomstbestendig wordt ingericht en beheerd.

1.4 Onderzoeksvrage

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt als volgt:

Op welke manier moet groenbeheer ingericht en ingeregeld worden om een effectief, klimaatrobuust en vitaal (bestaand) groenareaal te realiseren?

Op basis van deze hoofdvraag en input van het projectteam zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

- Hoe is het huidige gemeentelijke groenbeheer ingericht?
- Welke knelpunten en risico's worden ervaren vanuit beheer en beleid?
- Wat wordt verstaan onder toekomstbestendig groenbeheer?
- Aan welke eisen moet toekomstbestendig groenbeheer voldoen?
- Wat is nodig om toekomstbestendig groenbeheer te realiseren, in termen van taken, verantwoordelijkheden, termijnen en middelen?

Deze deelvragen vormen de leidraad voor het rapport en worden in de volgende hoofdstukken thematisch uitgewerkt:

Hoofdstuk 2 – Hoe werkt het gemeentelijk groenbeheer nu? *Hoe is het huidige groenbeheer ingeregeld? Welke knelpunten en risico's worden nu vanuit zowel de beheerkant als de beleidskant gesignaleerd en welke problemen doen zich voor?*

Hoofdstuk 3 – Wat is toekomstbestendig groenbeheer? *Hoe ziet toekomstbestendig groenbeheer eruit en waar moet dat aan voldoen?*

Hoofdstuk 4 – Wat is nodig voor toekomstbestendig groenbeheer? *Hoe functioneert toekomstbestendig groenbeheer? Welke taken, verantwoordelijkheden, termijnen en middelen horen daarbij?*

1.5 Werkwijze

Afbakening van het onderzoek

In dit onderzoek is bewust gekozen voor een afgebakende context, om voldoende diepgang te kunnen bereiken en het onderzoek uitvoerbaar te houden.

De nadruk ligt op **gemeentelijk groenbeheer in de openbare ruimte**, waarbij zowel wordt gekeken naar **bestaand groen** als **nieuw aan te leggen groen**. Met daarbij onderscheid tussen beheer dat door gemeenten zelf wordt uitgevoerd en uitbesteed beheer.

Andere vormen van groenbeheer die buiten de gemeentelijke context vallen, vallen buiten de scope, zoals landschapsbeheer en terreinbeheer. Dit geldt ook voor particulier groen en voor vraagstukken die primair gericht zijn op ontwerp in plaats van beheer.

Aanpak

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden, is een combinatie van methoden toegepast. Het onderzoek is gestart met een **analyse** en **deskresearch**, gevolgd door **interviews** om inzichten uit de praktijk op te halen. In samenwerking met het netwerk zijn 5 focuspunten opgesteld voor dit onderzoek, deze zijn gekozen op basis van urgentie. Aan de hand van deze focuspunten wordt toekomstbestendig beheer gedefinieerd en wordt dit onderzoek opgebouwd. Vervolgens

zijn de bevindingen verdiept en getoetst in een **werksessie** met de werkgroep. Tot slot is een conceptversie van het rapport voorgelegd aan de werkgroep voor **feedback**.

2. Huidig gemeentelijk groenbeheer

2.1 Organisatie van groenbeheer

Het beheer van het openbaar groen is binnen gemeenten op verschillende manieren georganiseerd. Grofweg zijn er gemeenten met een **eigen groendienst** en gemeenten die het groenbeheer (deels of volledig) hebben **uitbesteed aan groenvoorzieners** of aannemers.

Bij een eigen groendienst zijn eisen, streefbeelden en werkwijzen vaak minder expliciet vastgelegd dan bij uitbesteed beheer. Hierdoor is de uitvoering meer afhankelijk van aanwezige kennis, ervaring en interne afstemming. Tegelijkertijd biedt een eigen groendienst vaak veel lokale kennis, praktijkervaring en eigenaarschap.

Bij uitbesteding wordt het beheer contractueel vastgelegd en uitgevoerd door externe partijen. Dit vraagt om duidelijke afspraken over verantwoordelijkheden en kwaliteitsniveaus.

Kwaliteitsbeoordeling: CROW-systematiek

Voor de kwaliteitsbeoordeling van de staat van onderhoud van het plantvak maken veel gemeenten gebruik van de CROW-kwaliteitsniveaus (A t/m D), dit is primair gebaseerd op basis van gestandaardiseerde beelden en omschrijvingen. In de praktijk opereren veel gemeenten rond niveau B of C, waarbij een groot deel van de gemeenten in de afgelopen jaren is teruggezakt naar niveau C. Deze kwaliteitsniveaus vormen doorgaans ook de basis voor de begroting van beheer- en onderhoudskosten. Ze zijn sterk gericht op zichtbare aspecten van beheer, zoals netheid, veiligheid en onderhoudsstaat en zijn niet ontwikkeld vanuit ecologische of functionele waarden van groen. Biodiversiteit, vitaliteit, klimaatadaptieve werking en bodemkwaliteit worden hierin beperkt of niet meegenomen. Hierdoor ontstaat een situatie waarin groen 'op orde' kan zijn volgens de CROW-normen, terwijl de onderliggende kwaliteit of functioneren van het groen onder druk staat.

2.2 Aansluiting beleid en beheer

De reguliere beleidscyclus laat zien dat beheer en onderhoud vooral een rol spelen in de uitvoeringsfase. In deze fase worden beheer- en onderhoudsplannen opgesteld en uitgevoerd. In eerdere fasen, zoals beleidsontwikkeling en planvorming, is de betrokkenheid van beheer beperkt. Groenbeheerplannen zijn bij veel gemeenten wel aanwezig, maar meerjarige groenprogramma's met expliciete ambities in relatie tot beheer komen minder vaak voor.

In de praktijk wordt beheer vaak pas laat in het proces aangehaakt, wanneer plannen al grotendeels zijn uitgewerkt. Hierdoor ontstaat een situatie waarin keuzes en uitgangspunten al vaststaan voordat de uitvoerende kennis is meegenomen. Dit kan resulteren in onrealistische en/of onuitvoerbare plannen, zonder voldoende beschikbare middelen.

Contractvormen

Er worden doorgaans twee contractvormen toegepast. De eerste is het beeldbestek, waarbij de gemeente vooraf vastlegt aan welk beeld- of kwaliteitsniveau het groen moet voldoen (bijvoorbeeld volgens de CROW-systematiek). De aannemer is vervolgens verantwoordelijk voor het realiseren en behouden van dit kwaliteitsniveau. Het risico voor de benodigde beheerinspanning ligt daarmee grotendeels bij de aannemer. De tweede vorm is het

frequentiebestek, waarbij werkzaamheden en onderhoudsfrequenties vooraf zijn vastgelegd. In dat geval is de aannemer verantwoordelijk voor het uitvoeren van de afgesproken werkzaamheden, terwijl de opdrachtgever verantwoordelijk is voor het bepalen van de benodigde inspanning en het kwaliteitsniveau dat daarmee wordt nagestreefd.

Veel beheercontracten hebben een relatief lange looptijd en worden vaak aanbesteed op basis van de laagste prijs. Het beheer wordt daarmee kostenefficiënt en grootschalig georganiseerd, vaak in bulkcontracten. Binnen deze contracten is soms beperkt ruimte om tussentijds wijzigingen door te voeren, en structureel maatwerk of bijsturen is lastig.

2.3 Data en monitoring

Binnen gemeenten wordt data op verschillende manieren verzameld en gebruikt. In de praktijk ligt de nadruk vooral op operationele data die nodig is voor het dagelijks beheer. Zoals een boombestand waarin informatie over bomen wordt bijgehouden, zoals boomsoort, conditie, leeftijd en eventuele veiligheidsrisico's. Deze data wordt voornamelijk gebruikt om onderhoudswerkzaamheden te plannen. Deze data biedt mogelijkheden voor verdere analyses.

Voor andere typen groen, zoals gras en beplanting, zijn vaak wel beheergegevens beschikbaar, zoals oppervlaktes, beheertypen en soortensamenstelling. In tegenstelling tot bomen is er echter meestal minder informatie beschikbaar over de kwaliteit, vitaliteit en het functioneren van het groen. Bij bomen worden dergelijke gegevens vaker bijgehouden, mede vanwege de wettelijke zorgplicht rond boomveiligheid. Hierdoor ontbreekt voor veel andere beheertypen een volledig beeld van de staat en ontwikkeling van het groenareaal.

Monitoring van groen is in de huidige situatie veelal beperkt tot het volgen van de staat van onderhoud van bomen. Structurele monitoring van bredere waarden zoals bijvoorbeeld ecologische kwaliteit maakt nog geen vast onderdeel uit van de gangbare werkwijze binnen gemeenten.

2.4 Kennis

De kennisbasis rondom beheer binnen gemeenten loopt sterk uiteen. In veel gemeenten is bij beheerders, uitvoerende partijen en/of beleidsmedewerkers vakinhoudelijke en lokale kennis aanwezig. Toch wordt deze kennis niet altijd optimaal benut in de dagelijkse praktijk. Daarnaast staat de beschikbaarheid van vakbekwaam personeel onder druk. Om tekorten op te vangen wordt in de uitvoering regelmatig gewerkt met medewerkers in opleiding, medewerkers met een afstand tot de arbeidsmarkt of anderszins minder ervaren krachten. Deze inzet kan een belangrijke maatschappelijke meerwaarde hebben en goed functioneren bij veel beheerwerkzaamheden. Tegelijkertijd vraagt toekomstbestendig groenbeheer om voldoende vakinhoudelijke kennis en begeleiding, zodat specialistische werkzaamheden en kwaliteitsdoelen geborgd blijven. Een goede balans tussen ervaren vakmensen en ondersteunende uitvoerende capaciteit is daarbij belangrijk.

Binnen de uitvoering wordt vaak gewerkt met gestandaardiseerde werkwijzen, waarbij beheermaatregelen grotendeels zijn vastgelegd. Dit zorgt voor efficiëntie, maar laat in de praktijk weinig ruimte voor maatwerk op basis van aanwezige lokale kennis, van zowel beheerders of beleidsmedewerkers. Hierdoor sluit het uitvoerende beheer niet altijd aan op de potentie van het groen en op de ambities vanuit beleid.

Daarnaast is er regelmatig sprake van een vertraging in het doorvoeren van nieuwe inzichten. Zo is inmiddels duidelijk dat klepelen negatieve gevolgen heeft voor bodemleven en biodiversiteit. Ondanks deze kennis wordt de techniek nog steeds veel toegepast, omdat dit vastgelegd is in bestaande routines, budgetten en contracten.

De opkomst van nieuwe groenvormen, zoals dak- en gevelgroen, vragen om andere beheer technieken en aanvullende expertise. Dit maakt het noodzakelijk om medewerkers continu bij te scholen en kennis actief te blijven ontwikkelen.

Bovendien beïnvloed klimaatverandering de manier waarop bestaand groen beheerd moet worden. Extreem natte perioden, langere droogte en toenemende hitte stellen nieuwe eisen aan het beheer. Zo spelen bomen een grote rol in verkoeling wanneer zij voldoende water kunnen verdampen, dit vraagt op adaptief beheer dat inspeelt op de veranderende omstandigheden en de veranderende doelen. Ook hierin is bijscholing en kennisontwikkeling erg belangrijk.

2.5 Bekostiging en financiering van groenbeheer

Financieel wordt onderscheid gemaakt tussen **investeringsbudgetten** (voor aanleg en realisatie van groen) en **exploitatiebudgetten** (voor jaarlijks beheer en onderhoud). In principe wordt bij nieuwe ontwikkelingen vooraf bekeken of er structurele dekking is voor zowel aanleg als beheer. In de praktijk blijkt dit lastig: voor terugkerende beheer- en onderhoudskosten wordt veelal moeilijker dekking gevonden dan voor incidentele investeringen, en blijkt dit de beperkende factor te zijn om tot vergroening te komen.

2.6 Rollen en communicatie

Binnen het groenbeheer zijn meerdere rollen actief, waaronder **beleidsmedewerkers**, **groenbeheerders**, **hoveniers/aannemers**, en in sommige gevallen **bewoners**, bijvoorbeeld bij buurtgroen, geveltuinen of zelfbeheer. De wijze waarop deze rollen samenwerken en het moment waarop zij betrokken zijn, verschilt sterk per gemeente. Ook wordt er in sommige gemeenten samengewerkt met **bedrijventerreinen**.

In de communicatie ontbreekt vaak een helder en gedeeld doel. Niet alleen ecologische doelen blijven impliciet, maar ook de doelen voor de leefomgeving en voor de bewoners. Hierdoor is het minder duidelijk waarom bepaalde keuzes worden gemaakt, en dit kan weerstand oproepen. Bij zowel beheerders als bewoners. Een goed voorbeeld van een succesvol participatietraject is bij gemeente Nieuwegein de buurtsafari. Hierbij nemen de groenbeheerder zowel bewoners als beleidsmakers mee de buurt in om waardegestuurd beheer zowel te bekijken als toe te lichten.

2.7 Knelpunten huidig groenbeheer

Uit de bovenstaande beschrijving van het huidige groenbeheer komen een aantal structurele knelpunten naar voren. Deze knelpunten worden hieronder samengevat aan de hand van de thema's.

Knelpunten rond aansluiting beleid en beheer

Beheer wordt vaak pas laat in het proces betrokken, waardoor plannen niet altijd uitvoerbaar zijn en lokale kennis en kennis uit de uitvoering onvoldoende worden benut.

Knelpunten rond data en monitoring

Er ontbreekt vaak een volledig en actueel inzicht in zowel de kwantiteit als kwaliteit van het groenareaal.

Knelpunten rond kennis

Beschikbare lokale kennis wordt niet altijd benut in de praktijk, bijvoorbeeld doordat werkwijzen in contracten vastliggen en er beperkt ruimte is voor maatwerk of aanpassingen. Tegelijkertijd worden nieuwe inzichten vanuit beleid niet altijd doorvertaald naar uitvoering. Het betrekken van (de kennis van) de groenprofessional vooraan in de keten, biedt meerwaarde om de juiste keuzes te maken voor het beheer.

Knelpunten bekostiging en financiering

Structurele beheerlasten zijn vaak lastig te dekken, terwijl het groenareaal blijft groeien, met achterstallig onderhoud tot gevolg. Tegelijkertijd wordt groen nog vaak gezien als een flexibele bezuinigingspost, mede door het ontbreken van harde normen. Wanneer er vervolgens langdurig op een lager niveau wordt beheerd (C en lager), is de kwaliteit van de beplanting zodanig afgenomen dat het vraagt om grote investeringskosten om dit weer terug te draaien.

Daarnaast vragen hogere kwaliteitsambities en complexere beheervormen om meer inzet en middelen, wat moeilijk te verenigen is met de huidige financieringssysteem en aanbestedingspraktijk.

Knelpunten in communicatie

Doelen en keuzes worden niet altijd expliciet gemaakt, of gecommuniceerd waardoor er beperkt draagvlak is bij zowel interne partijen als bewoners.

Overige knelpunten

Naast de eerdergenoemde thema's spelen er een aantal overkoepelende ontwikkelingen die de uitvoerbaarheid van groenbeheer verder onder druk zetten:

- **Budgettaire druk en bezuinigingen**
Gemeenten staan onder toenemende financiële druk, onder andere door het ravijnjaar 2026. Hierdoor komt het beheerbudget onder druk te staan en worden noodzakelijke investeringen in groenbeheer uitgesteld of beperkt.
- **Areaalgroei**
Het groenareaal groeit door uitbreidingen en vergroening, terwijl beheerbudgetten en capaciteit niet in hetzelfde tempo meegroeien. Dit leidt tot een toenemende beheeropgave en risico op kwaliteitsverlies.
- **Toenemende complexiteit van beheer**
Door klimaatverandering en nieuwe groenvormen wordt beheer complexer en zijn andere kennis, vaardigheden en middelen noodzakelijk. Standaard werkwijzen sluiten hierdoor steeds minder goed aan op de praktijk.
- **Kwaliteitsniveau**
Het huidige kwaliteitsniveau staat onder druk en sluit niet altijd aan bij de ambities op het gebied van biodiversiteit en klimaatadaptatie. Tegelijkertijd zijn deze kwaliteitsniveaus lastig te definiëren en te vertalen naar de beheerpraktijk en contracten.
- **Verdichtingsopgave**
Verdichting in stedelijk gebied legt extra druk op de beschikbare ruimte voor groen en leidt tot complexere groenoplossingen en intensiever beheer van groenvoorzieningen.

- **Ontbreken van harde groennormen**

Het ontbreken van duidelijke normen maakt het lastig om groen structureel te borgen in ruimtelijke afwegingen en financiering. Hierdoor wordt groen vaker als flexibel of optioneel gezien.

- **Bestaand sortiment**

Het bestaande sortiment staat onder druk door klimaatverandering. Veel soorten zijn niet opgewassen tegen de extremere weersomstandigheden die in te toekomst steeds vaker voor zullen komen.

3. Wat is toekomstbestendig groenbeheer?

3.1 Definiëring en kenmerken

Naar aanleiding van de verschillende gesprekken die gevoerd zijn voor dit onderzoek hebben we de volgende definitie van toekomstbestendig groenbeheer vastgesteld:

Toekomstbestendig groenbeheer is een aanpak voor openbaar groen waarbij inrichting, onderhoud en beplanting doelgericht worden afgestemd op de specifieke doelstellingen en functies van het desbetreffende groenvak. Het beheer richt zich op het versterken van biodiversiteit en het creëren van een veerkrachtig groenareaal dat kan meebewegen met én de gevolgen kan opvangen van klimaatverandering. Daarnaast zijn er andere functies die het groen kan vervullen of stimuleren zoals bijvoorbeeld, identiteit, veiligheid, ontmoeten en bewegen.

Om aan toekomstbestendig groenbeheer te voldoen, onderscheiden we in de volgende paragrafen vijf hoofdelementen: beleid en beheer, data en monitoring, kennis, bekostiging en financiering en communicatie en participatie. Per element wordt toegelicht wat het omvat en op welke wijze het bijdraagt aan toekomstbestendig groenbeheer.

Aansluiting beleid en beheer

- Er wordt op elk niveau gestuurd op **de functie van het groen**, met bijpassende doelstellingen die zowel in de ontwikkeling als het beheer worden meegenomen. Indien het niet voldoende bijdraagt aan de functie, wordt aan de hand van een afwegingskader besloten of er ingegrepen moet worden of niet.
- In **aanbestedingen** en **contracten** worden er toekomstbestendige beheervereisten uitgevraagd, waarbij niet wordt gestuurd op frequentie of beeld, maar op **de waarde en het effect** van het plantvak. Verder worden beheercontracten voor langere tijdperiodes afgesloten, zodat de beheerder ruimte heeft actief te investeren in het groen en groenbeheer.
- Het groen wordt **procesmatig** uitgevoerd, met duidelijke afspraken over wie wanneer in het proces betrokken wordt. Door zo min mogelijk te knippen in de keten, waardoor de groenvoorziener al in de ontwerpfase wordt betrokken en voor een langere periode verantwoordelijk is voor het goed functioneren van het groen. Idealiter is de realiserende partij ook de beherende partij.
- Er is een **gezamenlijke, meerjarige programmatische aanpak** die helpt om langetermijn effecten beter te borgen, zowel beleidsmatig als financieel. Daarbij wordt er helder **onderscheid** gemaakt tussen beheersmaatregelen voor het op niveau houden van het **huidige groenareaal** en maatregelen die horen bij de **vergroeningsopgave**, waarbij het beheerareaal wordt uitgebreid.
- De doelstellingen worden **datagedreven** vastgesteld, op basis van actuele gegevens. Uit deze data volgen de relevante opgaven en focuspunten.
- Beheer maakt **structureel onderdeel uit van de beleidscyclus**, van beleidsontwikkeling tot uitvoering en terugkoppeling.
- Er wordt gewerkt met **duidelijke kaders en normen**, waarbij een ‘comply or explain’-principe helpt om ambities ook daadwerkelijk te realiseren.

Data en monitoring

- Het **databasebeheer is op orde** en in eigen beheer van de gemeente. Daarnaast is er een **directe koppeling tussen de beleidsmatige invulling van de groenvlakken en de beheerbestanden** van de uitvoerende beherende partij. Indien er aanpassingen of uitbreidingen plaatsvinden op beleidsmatig niveau, wordt dit direct ook opgenomen in de beheerbestanden. Andersom wordt dit ook bijgewerkt.
- Er is **inzicht in de kwantiteit en kwaliteit** van het huidige groenareaal. Functioneert het groen voldoende voor de specifieke doelstelling en functie van het groenvlak of is er achterstallig onderhoud. Eventuele mutaties en uitbreidingen worden doorgevoerd in de database.
- Er wordt een monitoringsplan opgesteld waaraan KPIs worden verbonden. Vervolgens vindt **actieve monitoring** plaats op basis van deze vastgestelde KPIs, waarbij deze actief worden bijgewerkt in de database.

Kennis en competenties

- De groenvoorziener heeft **inzicht in de functie van het groenvlak** en kan daar het juiste type beplanting en passende beheersmaatregelen aan koppelen.
- De groenvoorziener heeft kennis over welk **type beplanting** mee kan bewegen met de gevolgen van klimaatverandering en de condities van het desbetreffende plantvak. Daarbij staat **variatie** van beplanting voorop en wordt gekeken naar de balans tussen **inheemse en ingeburgerde beplanting** en worden **bloeiperiodes** overwogen om optimale winst te behalen op het gebied van biodiversiteit.
- De groenvoorziener is op de hoogte van de **ontwikkelingen** in het vakgebied met betrekking tot toekomstbestendige beheersmaatregelen en in staat deze in de praktijk toe te passen. Daarbij werken de beheerders toe naar **waarde gestuurd en natuurvolgend beheer**.

Bekostiging en financiering

De onderstaande uitgangspunten zijn gebaseerd op recente bestaande onderzoeken naar de bekostiging en financiering van groen, waaronder *Bekostiging groene klimaatadaptatie (2025)*, *Groen op de Balans (2026)* en *Kosten standaard- en ecologisch gemeentelijk maaibeheer (2026)*.

- Toekomstbestendig groenbeheer vraagt om een **structurele en samenhangende financieringssystematiek**, waarbij beheerbudgetten meebewegen met het groenareaal en langjarige kwaliteit geborgd is. Het beheerbudget is direct gekoppeld aan de grootte van het groenareaal.
- Financiering wordt **integraal georganiseerd**, waarbij groen niet als los domein wordt gezien, maar gekoppeld wordt aan andere opgaven zoals water, gezondheid en ruimtelijke ontwikkeling. Dit kan zowel via projectmatige als programmatische bekostiging, afhankelijk van de context.
- Het combineren van **structurele en incidentele geldstromen** is hierbij essentieel. Waar incidentele middelen vaak worden ingezet voor aanleg en vergroening, vraagt duurzaam functioneren van groen om voldoende structurele middelen voor beheer en onderhoud.

- Daarnaast wordt actief gezocht naar **aanvullende vormen van financiering en betrokkenheid**, bijvoorbeeld door samenwerking met bewoners, bedrijven of andere partijen. Dit kan bijdragen aan zowel draagvlak als (gedeelde) verantwoordelijkheid.
- Investerings in groen worden **benaderd vanuit totale levensduurkosten (total cost of ownership)**, waarbij hogere investeringen in de beginfase kunnen leiden tot lagere beheerlasten en grotere maatschappelijke waarde op de lange termijn, bijvoorbeeld bij verschraken met ecologisch beheer.

Communicatie en participatie

- Toekomstbestendig groenbeheer vraagt om **actieve communicatie en samenwerking** tussen beleid, beheer, uitvoering, bestuur en bewoners. Door te werken vanuit gedeelde doelen voor biodiversiteit, klimaatadaptatie, gezondheid en leefbaarheid ontstaat meer samenhang in keuzes.
- Communicatie richt zich niet alleen op **wat** er gebeurt, maar vooral op **waarom** beheermaatregelen worden uitgevoerd. Door doelen en resultaten zichtbaar te maken, ontstaat meer begrip voor keuzes die afwijken van het traditionele beeld van ‘netjes’ groen, zoals extensiever maaibeheer.
- Het is belangrijk om stakeholders **tijdig te informeren en te betrekken** bij doelstellingen en keuzes. Dit vergroot draagvlak, betrokkenheid en in sommige gevallen mede-eigenaarschap van het groen.
- Dit vraagt om een **gerichte inzet van communicatiemiddelen**, zoals gebiedsgerichte informatie, digitale kanalen en bijeenkomsten, afgestemd op zowel interne samenwerking als bewoners.

3.2 Inspirerende voorbeelden

Gemeente Rotterdam

Rotterdam heeft middels de Motie Sies (2016) vastgesteld dat het B&O budget meegroeit met de areaalgroei. Elk inrichtingsplan met onderhoudsgevolgen boven 100k moet vergezeld zijn van een bestuurlijk vast te stellen beheerparagraaf met financiële consequenties. Die financiële consequenties worden meerjarig verwerkt in de begroting en de ontwikkeling van beheergelden voor kapitaalgoederen¹.

Gemeente Almere

Met softwareprogramma GRIB heeft Almere een volledig beeld van hun boombestand. Dit complete plaatje maakt het mogelijk om beheer in stand te houden binnen het budget. Ook kunnen ze met de software de boomkroon berekenen, dit gebruiken ze om de boomcompensatie voor projecten vast te stellen.

Gemeente Utrecht

Utrecht is bezig met de omschakeling van traditioneel groenbeheer naar natuur- en cultuurvolgend beheer. Door te kiezen voor twee typen beheer, ontstaat ook de mogelijkheid om verschillende contracten aan te gaan. Vooruitstrevende hoveniers krijgen hierdoor de kans om natuurvolgend te beheren, terwijl traditionele beheerders aan de slag kunnen met het traditioneel groen. Ook is Utrecht bezig met het aanpassen van beleidsprocessen waarin beheerders veel eerder worden betrokken

Gemeente Alphen aan den Rijn

Alphen aan den Rijn maakt al gebruik van green-as-a-service contracten om na realisatie groen meerjarig te laten beheren door de aanleggende partij.

Afbeelding: "Netherlands, Alphen aan den Rijn, Aarlanderveen, Zuideinde" door Vincent van Zeijst, is gelicenseerd onder [CC BY-SA 3.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/) (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>)

¹ Bekostiging groene klimaatadaptatie (2025)

Hovenier BRAAT

BRAAT pleit voor meer regionale uitbestedingen, zo kan er geprofiteerd worden van lokale en gebiedsgerichte kennis. De huidige contracten zijn vaak erg sturend, echter met ruimte voor innovatie en samenwerking ontstaat er meer eigenaarschap. Dit is de drijvende kracht voor kwalitatief beter groen.

Gemeente Breda

Het programma Stad in een Park is een programma waarin doelsturing centraal staat in de werkwijze en wordt geprobeerd integrale opgaven te koppelen. Door groen als oplossing voor andere opgaven te presenteren, kan er vanuit verschillende potjes een bijdrage aan groen gerealiseerd worden.

Provincie Utrecht

Samenwerkingsprogramma en monitoringsprogramma Groen Groeit mee². Met als doel het groen goed mee te laten groeien met de geplande woningbouw binnen de provincie. Dit is opgenomen in de provinciale verordening.

² Monitor Groen Groeit Mee (2025)

4. Wat is nodig voor toekomstbestendig groenbeheer?

Om van het huidige groenbeheer over te gaan naar toekomstbestendig beheer is een samenhangende aanpak nodig. Het vraagt om duidelijke keuzes in beleid, een sterke koppeling tussen beleid en beheer, en het actief organiseren van data, kennis, financiering, communicatie en participatie.

In dit hoofdstuk wordt uiteengezet welke stappen er als eerst genomen moeten worden om tot een toekomstbestendig groenareaal te komen. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen het op orde brengen van het huidige groenareaal en de te realiseren uitbreidingen. De stappen vormen geen lineair proces, maar een iteratieve werkwijze waarin analyse, uitvoering en monitoring elkaar continu versterken. Daarbij speelt communicatie een belangrijke rol in het creëren van draagvlak.

4.1 Eerste stappen - Algemeen

- **Inzicht in het huidige groen:** De eerste stap is het verkrijgen van een volledig en actueel beeld van het groenareaal. Dit betekent inzicht in de kwantiteit (hoeveel groen is er), kwaliteit (wat is de huidige staat), samenstelling en levensverwachting van het groen. Dit vormt de basis voor alle verdere keuzes in beheer.
- **Inzicht in opgaven en knelpunten vanuit andere thema's:** Welke opgaves doen zich in een gebied voor door bijvoorbeeld: hitte, wateroverlast, droogte, groenstructuur, gezondheid, verharding, biodiversiteit, energietransitie, groennorm, verdichtingsopgave, nieuwbouw en ontwikkelingen, en de natuurherstelverordening. Dit geeft inzicht in de meeste effectieve aanpak in het beheer op een specifieke plek.
- **Samenwerking opzoeken beleid en beheerder:** Zoek actief contact tussen de opdrachtgevende en uitvoerende partij. Door deze samenwerking als partnerschap in te richten worden aan de voorkant mogelijke knelpunten weggenomen die anders later in het proces zich zouden voordoen. Hiermee wordt zowel beleid, ontwerp als beheer haalbaar en realistisch, waarbij de kwaliteit verhoogd en geborgd wordt.

4.2 Eerste stappen - Huidige groenareaal

- **Koppelen beleid aan groen:** Het bestaande groen is niet meer alleen een fysieke asset, maar er worden functies aan toegewezen. Per groenvak worden functies vastgesteld, waaraan concrete doelstellingen en bijbehorende KPI's worden gekoppeld. Wanneer een gebied bijvoorbeeld kampt met erge hittestress kan er anders met het groen omgegaan worden dan wanneer de voornaamste doelstelling van het groen biodiversiteit is. Of combinaties daarvan. Dit geeft ook de mogelijkheid tot extra (mogelijk structurele) bekostigingsmogelijkheden buiten de gealloceerde budgetten.
- **Functies geven aan huidige areaal:** Doelstellingen geven aan de functies (KPI's), groen opnemen in omgevingsvisie.
- **Uitvoeren van een 0-meting:** Op basis van de vastgestelde functies en doelstellingen wordt beoordeeld in hoeverre het huidige groen deze functies daadwerkelijk vervult.
- **Beheerstrategie per groenvak:** Op basis van de 0-meting wordt onderscheid gemaakt tussen vakken die functioneren en vakken die niet functioneren.

- Wanneer het groen voldoende functioneert, wordt een beheerplan opgesteld gericht op instandhouding of verbetering van de huidige kwaliteit en functie.
- Wanneer het groen onvoldoende functioneert, wordt een plan van aanpak opgesteld gericht op herstel, vervanging of herinrichting. Hierbij worden prioriteiten bepaald op basis van urgentie.
- **Verbeteren kwaliteit en robuustheid:** Vervolgens kan in beide gevallen gezocht worden naar een kwaliteitsimpuls. Dit kan bestaan uit het toevoegen van meer biodiversiteit en klimaatbestendig groen, het verbeteren van de groeiplaatsen, het vergroten van de variatie en gelaagdheid, en het versterken van de samenhang met de groenstructuur.
- **Organiseren van participatie en samenwerking:** Er wordt actief ingezet op participatie en samenwerking. Met bewoners wordt duidelijk en informatief gecommuniceerd, bijvoorbeeld over de kwaliteitsimpuls of de functies die het buurtgroen heeft gekregen. Samenwerking kan worden gezocht met bijvoorbeeld bedrijventerreinen en andere organisaties. Dit zorgt voor draagvlak, kennisdeling en mede-eigenaarschap.
- **Monitoring en bijsturing:** Tot slot wordt er een monitoringsplan opgesteld, waarmee prestaties van het groen op de vastgestelde doelen structureel wordt gevolgd. De uitvoerende partij voert de monitoring uit, op basis van deze inzichten wordt het beheer indien nodig bijgestuurd. Hiermee ontstaat een continue cyclus van meten, leren en verbeteren.

4.3 Eerste stappen - Uitbreiding groenareaal

Naast het op orde brengen van het bestaande groenareaal vraagt toekomstbestendig beheer ook om een zorgvuldige aanpak van uitbreidingen.

- **Inzicht in opgaven en prioritering:** Op basis van de opgaven en knelpunten wordt bepaald waar vergroening de grootste bijdrage kan leveren en waar inzet het meest urgent is. Tegelijkertijd is het van belang om actief aan te sluiten bij andere ruimtelijke ontwikkelingen, zoals vervanging van riolering of herinrichting van de openbare ruimte. Door vergroening hieraan te koppelen, kunnen maatregelen efficiënter en kosteneffectiever worden uitgevoerd. Dit vraagt om een werkwijze waarbij niet alleen vanuit groen wordt gestuurd, maar ook flexibel wordt ingespeeld op kansen die vanuit andere domeinen ontstaan.
- **Groen positioneren als oplossing:** Vergroenen is niet altijd het doel op zich, maar het kan een middel zijn om bij te dragen aan andere opgaven. Per locatie wordt verkend welke functies groen kan vervullen, bijvoorbeeld het verminderen van hittestress, het verbinden van de groenstructuur en het verbeteren van de leefkwaliteit. Deze functies vormen het uitgangspunt voor verdere keuzes in inrichting en beheer.
- **Bepalen doelstellingen en kwaliteitsimpuls:** Aan de functies kunnen doelstellingen worden gekoppeld. Dit kunnen bij uitstek ook combinaties van functies zijn. Ook wordt gekeken of en hoe er een kwaliteitsimpuls gegeven kan worden. Dit kan bestaan uit het toevoegen van meer biodiversiteit en klimaatbestendig groen, het verbeteren van de groeiplaatsen, het vergroten van de variatie en gelaagdheid, en het versterken van de samenhang met de groenstructuur.
- **Ontwerpen van passend en toekomstbestendig groen:** Op basis van de vastgestelde functies wordt gezocht naar een passende invulling van het groen. Hierbij wordt gekeken

naar locatie-specifieke omstandigheden, zoals bodem, waterhuishouding en ruimte. Ook wordt expliciet meegenomen hoe het ontwerp zich verhoudt tot het bestaande groen en de bredere groenstructuur.

- **Borgen van beheerbaarheid en uitvoerbaarheid:** Een essentiële stap is het vroegtijdig meenemen van beheer in het proces. Dit betekent dat al in de planvorming wordt onderzocht hoe het groen beheerd gaat worden, welke kennis en capaciteit nodig is en hoe dit financieel wordt geborgd. Indien nodig wordt het ontwerp aangepast om tot een beheerbare en haalbare situatie te komen. Hiermee wordt voorkomen dat nieuw groen op termijn leidt tot hoge kosten, vervangingskosten of achterstallig onderhoud.
- **Organiseren van samenwerking en participatie:** Bij uitbreidingen wordt actief gezocht naar samenwerking met andere partijen, zoals waterschappen, provincies, woningcorporaties en bewoners. Door hen te betrekken bij de planvorming en uitvoering ontstaat meer draagvlak, kunnen middelen en doelen worden gecombineerd en wordt kennis gedeeld. In sommige gevallen kan dit ook leiden tot gezamenlijke verantwoordelijkheid voor beheer.
- **Opname in beheer- en monitoringscyclus:** Nieuw groen wordt direct opgenomen in de beheer- en monitoringsplannen van de gemeente. Dit betekent dat gegevens worden vastgelegd, prestaties van het groen worden gemonitord door de uitvoerende partij en het beheer waar nodig wordt bijgestuurd. Hiermee wordt geborgd dat het nieuwe groen ook op lange termijn blijft bijdragen aan de beoogde doelstellingen.

4.5 Aandachtspunten

Het realiseren van toekomstbestendig groenbeheer vraagt niet alleen om inhoudelijke stappen, maar ook om aandacht voor een aantal randvoorwaarden die bepalend zijn voor de uitvoerbaarheid en het uiteindelijke resultaat.

Eigen beheer

- **Capaciteit en kennis:** Toekomstbestendig beheer vraagt om andere vaardigheden en kennis. Let op voldoende capaciteit en gerichte bijscholing waar nodig.
- **Data op orde:** Zonder goed inzicht in areaal en kwaliteit is sturing lastig. Zorg voor actuele, betrouwbare data.
- **Budget:** Structurele financiering is nodig om kwaliteit te borgen. Let op dat beheerbudgetten meegroeien met het areaal.
- **Betrokkenheid beheer:** Door beheerders vroeg in het proces te betrekken, voorkom je onuitvoerbare of dure oplossingen.

Uitbesteed beheer

- **Contractvorm:** De manier van aanbesteden bepaalt de ruimte voor kwaliteit en innovatie. Let op sturing op waarde en effect, niet alleen op frequentie of prijs.
- **Contractduur:** Langere contracten geven ruimte voor investeren in kwaliteit en eigenaarschap.
- **Data-uitwisseling:** Goede koppeling tussen beleid en uitvoerende partijen is essentieel voor sturing en monitoring.

Bijlage 1

Geïnterviewde partijen:

Gemeente Alphen aan de Rijn
Gemeente Wageningen
Gemeente Almere
Gemeente Utrecht
Gemeente Groningen
Gemeente Rotterdam
RIVM
Groen Beleving

Bijlage 2

In het kader van dit onderzoek zijn de relevante knelpunten geïdentificeerd via een interactieve sessie waaraan vertegenwoordigers van het Rijk, de provincies, gemeenten en groenorganisaties hebben deelgenomen. Tijdens deze sessie hebben de deelnemers gezamenlijk een inventarisatie gemaakt van knelpunten die zij in de praktijk ervaren op het betreffende beleidsterrein. Door de brede vertegenwoordiging van de verschillende overheidslagen was het mogelijk om knelpunten vanuit uiteenlopende perspectieven in kaart te brengen.

Na de inventarisatiefase zijn de geïdentificeerde knelpunten door de deelnemers geprioriteerd door middel van een stemronde. Iedere deelnemer kreeg de mogelijkheid om stemmen uit te brengen op de knelpunten die hij of zij als meest urgent of relevant beschouwt. Op basis van de uitkomsten van deze stemming zijn de vijf knelpunten met de meeste stemmen geselecteerd als focus voor dit onderzoek. Onderstaand vind je de volledige lijst met geïdentificeerde knelpunten, opgehaald tijdens de hierboven omschreven sessie.

- **Kennis beheermaatregelen** Kennis over toekomstbestendig groenbeheer bijspijkeren en verankeren in organisatie. Of hogere eisen stellen aan hoveniers. Projecten zoals Wonder Woods vragen andere skills en kennis van de beheerders, standaard maatregelen werken niet meer.
- **Financiering & Bekostiging** De koppeling tussen beheerbudget en de waarden van assets, en de koppeling aan de functie van het groen.
- **Groenbeleid** Integraal werken door koppeling van groenbeleid aan beheer(beleid). CROW is nu niet toereikend voor groenbeheer.
- **Communicatie & bewoners** Actieve communicatie over wijzigingen in beheer voor succesvolle implementatie en draagkracht
- **Proces, samenwerking** Ecoloog, beheerder, beleidsmedewerker aan de voorkant aan tafel.
- **Doelstellingen & beoogd effect** Functie van groen koppelen aan de opgaven en sturen op het behalen van het beoogde effect.
- **Monitoring & Data** Overzicht op huidige groenareaal. Duidelijke richtlijnen voor goede sturing.
- **Rollen, taken, verantwoordelijkheden en mandaat** Goed overzicht hebben van verantwoordelijkheden tijdens en na de opleveringen van een project.

- **Ontwerp → Omvormen** Traditioneel denken we aan beeldkwaliteit (schoon, veilig), dit kan verschoven worden naar waarde en kwaliteit van groen.
- **Capaciteit** Er is veel nieuw groen aangelegd maar de onderhoudscapaciteit is er niet.
- **Termijn Groenvoorziener niet** enkel verantwoordelijk voor aanleg maar ook de eerste vijf/tien jaar in beheer houden en hoe zit dat dan met kosten en risico's.
- **Ingewikkeld eigendom en/of beheersituatie** Gemeente is niet altijd eigenaar maar heeft wel beheerverantwoordelijkheid voor bepaald groen
- **Eindbeeld** Er moet een duidelijke visie zijn voor het eindbeeld, zoals de netwerkvisie. Losse plots moeten in het eindbeeld verbonden zijn tot een groot netwerk, niet meer individueel blijven.
- **Flexibiliteit** Belang van flexibel afspraken te maken: welke risico's zijn er (o.b.v. klimaatverandering, bewoners, plagen, externe factoren).
- **Maatwerk** Interventiemomenten en opgave prioritering maken in aanpak en werkwijze. Moeilijker aangelegd groen vraagt vaker maatwerk zoals bomen op een viaduct. Standaard beheerplannen werken niet meer.
- **KPIs** Door het opstellen van sterke KPI's wordt de kwaliteit van je groen gewaarborgd.
- **Plagen en invasieve soorten** Hoe om te gaan met plagen en invasieve soorten